

Галина Бейгер,

доктор кафедри педагогіки,
Вища державна професійна школа в Холмі (м. Холм, Республіка Польща)

Halina Bejger,

dr, Katedra Pedagogiki,
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie (Chełm, Polska)

Galina Beiger,

Dr., Department of Pedagogy,
Higher State Professional School in Helm (Helm, Poland)
hbejger@wp.pl
ORCID ID: 0000-0002-9319-6385

Світлана Борисюк,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

Svitlana Borysiuk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Social Pedagogy and Social Work,
Nizhyn Mykola Gogol State University (Nizhyn, Ukraine)
svitlanaborysiuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6245-5279

УДК 365.4-053.2

ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА ДИТЯЧИХ ДРУЗІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЇХ СІМЕЙ З РИЗИКОМ СОЦІАЛЬНОГО ВИКЛЮЧЕННЯ

Анотація. Стаття є аналізом досягнень Товариства друзів дітей - найстарішої неурядової організації в Польщі, що діє на благо дитини та її сім'ї. Основна увага цієї організації зосереджена на дітях, яким загрожує соціальне відчуження через бідність, бездогляд, притулок або інвалідність, та їх сім'ям. З самого початку своєї діяльності, тобто з 1919 року, Товариство яскраво реагувало на потреби в догляді та освіті дітей та створювало різні денні та цілодобові заклади, забезпечуючи їм гідні умови для розвитку та підтримку сімей. Після закінчення Другої світової війни воно особливо піклувалося про дітей-сиріт, які повертались із заслання та концтаборів, голодні, бездомні та занедбані в навчанні. У подальші роки товариство організувало дитячі будинки, дитячі садки, екологічні освітні центри та молодіжні клуби. Товариство створило 6 центрів усиновлення, які кваліфікували дітей-сиріт до прийомних сімей. Проведено широку кампанію з організації літнього та зимового відпочинку для дітей з непрацездатних сімей та спеціалізованих літніх таборів для хворих та дітей-інвалідів. У 90-х рр. ХХ ст. Товариство створило низку інноваційних спеціалізованих установ, таких як громадські клуби, включаючи соціотерапевтичні центри, центри для дітей та сімей, реабілітаційні центри, сімейні консультативні центри, центри кризових втручань, а також бази відпочинку та дитячі будинки відпочинку. Робота Товариства на благо дітей та сім'ї базується на принципах компетентності, креативності та всебічності. У своїй нинішній діяльності воно віддає перевагу принципам: рівних можливостей для виховання всіх дітей у сім'ї, суб'єктивності та гідності дитини, захисту її прав та освіти в дусі толерантності, поваги та взаємодопомоги. З цією метою в багатьох містах було призначено близько ста соціальних омбудсменів з прав дитини, які втручаються в ситуації жорстокого поводження з дітьми та розв'язують конфлікти та ситуації догляду та виховання в сім'ях. У багатьох сферах догляду Товариство було першопрохідцем, і ініційовані ним форми догляду увійшли до національної системи догляду за дітьми в Польщі.

Ключові слова: неурядова організація, соціальне відчуження, дитина, сім'я, догляд, виховання.

ACTIVITIES OF THE CHILDREN'S FRIENDS 'SOCIETY FOR CHILDREN AND THEIR FAMILIES AT RISK OF SOCIAL EXCLUSION

Abstract. The article is an analysis of the achievements of the Society of Friends of Children - the oldest non-governmental organization in Poland operating for the benefit of the child and his family. The focus of this organization is on children at risk of social exclusion due to poverty, neglect, orphanage or disability and their families. From the beginning of its operation, in from 1919, the Society responded vividly to the care and educational needs of children and established various day and

24-hour facilities providing them with decent conditions for development, and support for families. After the end of World War II, it took special care of orphaned children returning from exile and concentration camps, hungry, homeless and neglected in education. In later years, TPD organized orphanages, kindergarten camps, environmental educational centers, and youth clubs. It established 6 adoption centers which qualified orphaned children to adoptive families. It conducted an extensive campaign of organizing summer and winter recreation for children from dysfunctional families and specialized summer camps for sick and disabled children. In the 1990s, the Society established a number of innovative, specialized institutions, such as community clubs - including sociotherapeutic centers, centers for children and families, rehabilitation centers, family counseling centers, crisis intervention centers as well as recreation centers and children's holiday homes. The work of the Society for the benefit of the child and the family is based on the principles of competence, creativity and comprehensiveness. In his current activities, he prefers the principles of: equal opportunities for all children to be brought up in the family, the subjectivity and dignity of the child, protection of his rights and education in the spirit of tolerance, respect and mutual assistance. To this end, in many cities, about one hundred social ombudsmen for children's rights have been appointed, who intervene in situations of child abuse, and solve conflict and care-and-education situations in families. In many areas of care, the Society was a pioneer, and the forms of care initiated by it entered the national childcare system in Poland.

Keywords: non-governmental organization, social exclusion, child, family, care, upbringing.

DZIAŁALNOŚĆ TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ DZIECI NA RZECZ DZIECI I ICH RODZIN ZAGROŻONYCH WYKLUCZENIEM SPOŁECZNYM

WSTĘP

Do pełni ontogenetycznego rozwoju każde dziecko potrzebuje sprzyjających warunków w postaci rodzinnej przestrzeni życiowej, wsparcia ze strony rodziców, przedszkola czy szkoły oraz zespołu różnorodnych form stymulacji. Jednakże są rodziny, które nie mogą lub nie potrafią zapewnić swoim dzieciom prawidłowych warunków rozwoju, co czyni je sierotami społecznymi, a środowisko wychowawcze zagraża ich marginalizacją lub wykluczeniem społecznym. Rodzice nie potrafią dostosować się do szybkiego tempa zmian jakie dokonują się w życiu społecznym i coraz bardziej boleśnie odczuwają „podział świata na bogatych i biednych” (Trempała E., 2005, p. 47). Taka sytuacja potęguje odczuwane nierówności społeczne, a tych z grupy najuboższych, naraża na marginalizację lub wykluczenie społeczne. Przez marginalizację należy rozumieć „proces powstawania marginalnych grup społecznych, a także wchodzenie poszczególnych jednostek lub grup na istniejący już margines społeczny, co wiąże się na ogół z ich dyskryminacją” (Kawula S., 2005, s. 54). Wykluczenie społeczne – inaczej ekskluzja – interpretowane jest jako „proces, w wyniku którego pewne osoby są wypychane na peryferie społeczeństwa” (Nowak A., 2012, p. 10) osiągając jakby skrajną postać marginalizacji. Wśród osób zagrożonych wykluczeniem społecznym przedmiotem szczególnego zainteresowania są dzieci z rodzin dysfunkcyjnych, które doświadczając na co dzień ubóstwa, zaniedbań, przemocy, nierównego traktowania, skutków niskiej kultury pedagogicznej swoich rodziców, mają ograniczony dostęp do wielu dóbr i usług: wykształcenia, zabawy, odpoczynku, rozwoju zainteresowań itp. W przyszłości może im to utrudniać, a nawet uniemożliwiać, pełny udział w życiu społecznym i politycznym. Taka sytuacja wymaga pomocy i normalizacji polegającej na wyrównywaniu szans rozwojowych – w tym także edukacyjnych – dzieci i młodzieży oraz na przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu.

Organizacją społeczną, która w ramach swojej statutowej działalności prowadzi szeroko zakrojoną działalność na rzecz dzieci ze środowisk zaniedbanych jest Towarzystwo Przyjaciół Dzieci.

CEL I ZADANIA

Celem podjętych badań jest analiza dokonań organizacji pozarządowej o bogatej – ponad stuletniej – tradycji w zestawieniu ze współczesnymi potrzebami społecznymi w zakresie zapewnienia opieki i wychowania dzieciom z rodzin dysfunkcyjnych zagrożonym wykluczeniem społecznym.

METODY BADANIA:

1. Poszukiwanie kierunków rozwoju systemu opieki nad dzieckiem w historycznym kontekście doświadczeń badanej organizacji pozarządowej.
2. Analiza dorobku TPD w kontekście zmian, jakie dokonują się obecnie w pieczy zastępczej w Polsce.
3. Próba syntezy form wspierania dzieci z rodzin dysfunkcyjnych sprawdzonych w praktyce zapobiegania ich wykluczeniu społecznemu.

WYNIKI BADANIA

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci to najstarsze, liczące już ponad 100 lat, stowarzyszenie działające na rzecz dzieci i ich rodzin. Początki działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci sięgają 1919 r., kiedy to przy Centralnym Komitecie Wykonawczym Polskiej Partii Socjalistycznej został utworzony Robotniczy Wydział Wychowania Dziecka i Opieki nad Nim, który zapoczątkował działalność Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Polsce. TPD powstało z inicjatywy pedagogów oraz lekarzy w odpowiedzi na niski poziom opieki zdrowotnej nad dziećmi, wysoki wskaźnik śmiertelności niemowląt, a także brak powszechnego dostępu dzieci do edukacji. Towarzystwo zarejestrowane w 1927 r. przyjęło w swoim statucie, że „(...) jest organizacją rodziców i wychowawców dla ułatwienia, popierania społecznego organizowania wychowania zgodnie z zasadami pedagogiki naukowej oraz psychologii dziecka, zapewniając dzieciom robotniczym możliwość swobodnego rozwoju umysłowego i moralnego (...)” (Towarzystwo, 2020).

Od pierwszych lat swojej działalności Towarzystwo koncentrowało się na ratownictwie biologicznym, zaspokajaniu głodu i ograniczaniu cierpienia dzieci osieroconych, a także na wyrównywaniu braków wynikających z zaniedbań wychowawczych i niedostatku opieki ze strony rodziny. W programie działalności uwzględniano organizację i prowadzenie: przedszkoli, domów

dziecka, ognisk dziecięcych i dla młodzieży szkolnej, zakładów wychowawczych, zakładów leczniczo-wychowawczych, zakładów dla dzieci z różnymi typami niepełnosprawności, klubów, kolonii, półkolonii, bibliotek, czytelni oraz działalność na rzecz zwalczania uzależnienia od alkoholu.

W dniu 13 maja 1949 r. podczas Zjazdu Zjednoczeniowego TPD doszło do połączenia Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci z Chłopskim Towarzystwem Przyjaciół Dzieci, w wyniku czego decyzją Rządu (Rozporządzenie, 1949) powołano Towarzystwo Przyjaciół Dzieci jako instytucję opiekuńczą i wychowawczą wyższej użyteczności publicznej. Statut Towarzystwa był upolityczniony i zawierał treści wychowania socjalistycznego, ale porządkował jego strukturę organizacyjną i zawierał różnorodne propozycje powołania i funkcjonowania instytucji oświatowych i placówek opiekuńczo-wychowawczych adekwatnych do ówczesnych potrzeb społecznych. Zgodnie z nowym statutem działalnością TPD kierował i nadal kieruje Zarząd Główny, któremu podlegają oddziały regionalne, okręgowe, powiatowe i gminne oraz koła w całym kraju, a §5 tegoż statutu przewidywał organizację na wsiach i w miastach następujących form opieki, pomocy i edukacji:

- 1) „przedszkola i dziecińce,
- 2) szkoły ogólnokształcące stopnia podstawowego i licealnego,
- 3) licea pedagogiczne, zakłady i kursy kształcenia personelu pedagogicznego i opiekuńczego,
- 4) domy dziecka, bursy i internaty dla dzieci i młodzieży,
- 5) kolonie, półkolonie, obozy i domy turnusowe,
- 6) świetlice i biblioteki dziecięce, domy kultury dziecka,
- 7) imprezy artystyczne, teatry i widowiska przeznaczone dla dzieci i młodzieży,
- 8) wydawnictwa o charakterze pedagogicznym,
- 9) akcje pomocy socjalno-prawnej dzieciom i młodzieży”(Monitor, 1949).

W centrum zainteresowania oddziałów TPD w czasie wojny były dzieci powracające z zesłania i z obozów koncentracyjnych, dzieci osierocone i zagrożone sieroctwem, żyjące w skrajnej nędzy i poniżeniu, żebrzące i głodne, bezdomne, nieślubne, wykorzystywane, zaniedbane edukacyjnie oraz będące ofiarami przemocy fizycznej i psychicznej.

Lata 1949-1956 były dla TPD trudnym okresem, w którym próbowano znacząco ograniczać działalność organizacji społecznych, a placówki dawniej prowadzone przez Towarzystwo przekazywano państwu. W 1953 r. podejmowano próby zlikwidowania TPD, jednak korzystne zmiany dla rozwoju jego działalności przyniósł I Krajowy Zjazd TPD, który odbył się 26 maja 1957 r. Wyznaczono na nim nowe priorytety i kierunki rozwoju działalności organizacji, wśród których znalazły się:

1. Organizacja placówek opiekuńczo-wychowawczych (świetlic, ośrodków szkolno-wychowawczych i rehabilitacyjno-wychowawczych).
2. Organizacja wypoczynku dzieci i młodzieży w okresie ferii w formie kolonii wypoczynkowych letnich i zimowych, obozów stacjonarnych i wędrownych, półkolonii, ośrodków wczasów dziecięcych.
3. Powoływanie Kół Pomocy Dzieciom organizujących opiekę zdrowotną dla dzieci zagrożonych wykluczeniem społecznym z tytułu niepełnosprawności umysłowej i ruchowej, astmy oskrzelowej, alergii, fenyloketonurii, mukowiscydozy.
4. Rozwijanie poradnictwa dla rodziców dzieci w ramach prowadzonych poradni społeczno-wychowawczych (Towarzystwo, 2020).

W historii swojej działalności TPD wielokrotnie jako pierwsze w Polsce inicjowało nowe formy opieki nad dzieckiem i pomocy jego rodzinie. Do tych nowatorskich form zaliczyć należy:

- kuchnie mleczne dla niemowląt i dzieci;
- domy dziecka (świetlice i koedukacyjne w miejsce dawnych sierocińców);
- poradnie społeczno-wychowawcze (obecnie publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne);
- ogniska przedszkolne (organizowane głównie na wsi), których celem było wyrównywanie braków w rozwoju i wychowaniu dzieci oraz ich przygotowanie do rozpoczęcia nauki szkolnej;
- inicjowanie i rozwijanie rodzinnych form opieki dla dzieci osieroconych w postaci: rodzin adopcyjnych, zastępczych (okresowych – na czas uregulowania sytuacji prawnej dziecka) oraz rodzinnych domów dziecka;
- powołanie ośrodków adopcyjno-opiekuńczych TPD oraz Krajowego Ośrodka Adopcyjno-Opiekuńczego zajmującego się kwalifikowaniem dzieci do adopcji zagranicznych; potem część z tych ośrodków przejęło państwo;
- wypracowanie koncepcji specjalistycznych kolonii zdrowotnych dla dzieci przewlekłe chorych i niepełnosprawnych (przez wiele lat TPD było liderem w tym zakresie);
- wypracowanie koncepcji opieki i wychowania dzieci w środowisku lokalnym i kształtowanie środowiska przyjaznego dzieciom (organizacja edukacji i czasu wolnego w środowisku zamieszkania);
- ruch pomocowy i wsparcie rodziców dzieci przewlekłe chorych i niepełnosprawnych (np.: dzieci z cukrzycą, niepełnosprawnych ruchowo, z padaczką, z rozszczepem wargi i podniebienia) (Towarzystwo, 2020).

Wychodząc naprzeciw potrzebom dzieci i ich rodzin Towarzystwo wykorzystywało i nadal wykorzystuje z jednej strony tradycyjne, sprawdzone metody i formy opieki i wychowania, z drugiej zaś wprowadza innowacje, które z czasem wchodzą na stałe do państwowego systemu edukacji czy systemu opieki nad dzieckiem.

Po zmianach ustrojowych, jakie dokonały się w Polsce w 1989 r. nastąpił wzrost liczby dzieci osieroconych, w tym sierot społecznych żyjących w trudnych warunkach materialnych i finansowych, zagrożonych niedostosowaniem społecznym, a zatem także wzrost zapotrzebowania na opiekę i wychowanie. Począwszy od lat 90. TPD prowadzi ponad 20 typów placówek dla dzieci, w tym: żłobki, przedszkola, ogniska wychowawcze, świetlice środowiskowe (w tym socjoterapeutyczne), kluby młodzieżowe, szkoły, ośrodki pracy środowiskowej, poradnie (centra) dla dziecka i jego rodziny, warsztaty terapii zajęciowej, środowiskowe domy samopomocy, specjalne ośrodki wychowawcze, ośrodki rehabilitacyjne, centra edukacyjne, turnusy rehabilitacyjne,

niepubliczne rehabilitacyjne zakłady opieki zdrowotnej, ośrodki adopcyjne, placówki poradnictwa rodzinnego, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki wypoczynkowe (całoroczne i sezonowe), schroniska młodzieżowe i domy wczasów dziecięcych (Szklarska J., 2019, p. 4). Aktualnie działalność Towarzystwa koncentruje się na stymulowaniu rozwoju psychofizycznego dzieci poprzez pracę reedukacyjną, kompensacyjną, przekazywanie wiedzy oraz rozwój zainteresowań i uzdolnień. W swojej pracy opiekuńczo-wychowawczej hołduje ono trzem podstawowym zasadom: kompetencji, kreatywności i kompleksowości. Głównym celem prowadzonej działalności jest troska o ochronę praw dziecka, a także o jakość warunków życia, wychowania i edukacji, dbałość o zdrowie, bezpieczeństwo, wszechstronny rozwój, podmiotowość, godność i równość szans życiowych dzieci w Polsce. Realizując założone cele TPD wprowadza do codziennej praktyki pedagogicznej zasady:

- „Równości szans wszystkich dzieci do wychowania w rodzinie, dostępu do nauki, opieki zdrowotnej, dóbr kultury, zdobycy techniki, rozwoju perspektyw życiowych.
- Sprawiedliwego, równego traktowania, poszanowania podmiotowości i godności dziecka.
- Tolerancji i szacunku dla drugiego człowieka, jego pracy oraz poglądów.
- Wychowania w duchu patriotyzmu.
- Integracji, solidarności i ochrony praw pokrzywdzonych.
- Działalności humanitarnej, charytatywnej, wzajemnej pomocy, pracy społecznej i wolontariatu”(Misja, cele, tożsamość, 2020).

Beneficjentami działalności Towarzystwa są cztery grupy społeczne: dzieci i młodzież (również po osiągnięciu pełnoletności), rodzice, osoby, grupy i organizacje świadczące na rzecz dziecka i rodziny oraz ogół społeczeństwa.

Po przeszło stu latach doświadczeń w centrum uwagi Towarzystwa nadal pozostają zagrożenia i potrzeby opiekuńczo-wychowawcze dzieci i ich rodzin. Praca z rodziną realizowana jest przez pedagogów rodzinnych, a za cel TPD stawia sobie przede wszystkim pomoc rodzinom dysfunkcyjnym – niewydolnym wychowawczo, o niskiej kulturze pedagogicznej, niezaradnym życiowo. Ogniska wychowawcze jako placówki dziennego wsparcia rodziny poprzez działania opiekuńczo-wychowawcze i profilaktyczne starają się zapobiegać sieroctwu dzieci realizując hasło: „Róbmy wszystko, aby dzieci wychowywały się w rodzinach własnych”(Malanowska I., 2019). Oferta pedagogiczna tych placówek skierowana jest zarówno do dzieci, które wymagają: pomocy w nauce, rozwijania uzdolnień, ciekawej organizacji czasu wolnego (wycieczek, kolonii) czy nauki obsługi komputera, jak i rodziców, którzy mogą liczyć na pomoc w postaci porad, szkoleń i rozwijania ich umiejętności opiekuńczo-wychowawczych.

W ramach struktur TPD rozwijane jest rzecznictwo i ochrona praw dziecka, które jest statutowym zadaniem tej organizacji. Łącznie w Polsce działa około 100 społecznych rzeczników praw dziecka powołanych na mocy porozumienia TPD z rzecznikiem praw dziecka RP z 2004 r. Jak twierdzi sam prezes ZG TPD – Wiesław Kołak: rzecznicy „są bardzo potrzebni i szanowani, ponieważ pomagają rozwiązywać konflikty rodzinne, interweniują, gdy dziecko jest krzywdzone oraz w trudnych sprawach opiekuńczych i wychowawczych”(Malanowska I., 2019, p. 2-3). Pełnią oni dyżury przy Zarządach TPD, a także współpracują ze szkołami, z sądem rodzinnym, policją, psychologami, lekarzami. Pomimo, iż funkcje rzecznika powierza się osobom z odpowiednim wykształceniem i doświadczeniem, nadal powinni być szkoleni w zakresie psychologii czy prawa, by móc sprostać rosnącemu zapotrzebowaniu społecznemu na ich pomoc.

Drugą – obok dzieci z rodzin dysfunkcyjnych – grupą zagrożoną wykluczeniem społecznym są dzieci chore i z niepełnosprawnością, dla których TPD między innymi organizuje: sklepiki z żywnością bezglutenową, prowadzi ciekawe zajęcia, organizuje ruch samopomocy dla ich rodziców. Obecnie ruch na rzecz dzieci z niepełnosprawnością intelektualną funkcjonuje już oddzielnie, natomiast w ramach TPD działa Krajowy Komitet Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnej Ruchowo pod kierunkiem Józefa Bogdaszewskiego. Zarówno Komitet jak i Koła TPD przyczyniły się „do likwidowania rozmaitych barier – architektonicznych, społecznych, obyczajowych, zawodowych – utrudniających dzieciom i młodzieży pełnoprawne funkcjonowanie w społeczeństwie”(Malanowska I., 2019). Obecnie dzieci z niepełnosprawnością, korzystając z przysługujących im praw, uczą się w szkołach ogólnodostępnych, a także studiują na wyższych uczelniach.

Na terenie województwa mazowieckiego, w tym także w Warszawie, już w okresie dwudziestolecia międzywojennego TPD uruchamiało placówki adekwatne do potrzeb opiekuńczo-wychowawczych dzieci z rodzin dysfunkcyjnych. W latach 1919-1939 powołano do życia dwa koedukacyjne Domy Dziecka: przy ul. Nowosielskiej w Warszawie i im. H. Dłuskiej w Helenowie koło Warszawy przeznaczone dla sierot i półsierot, które zapewniały opiekę całodobową dzieciom w wieku od 2 do 20 lat. W latach 1926-1928 obie placówki zapewniły opiekę 139 wychowankom (Towarzystwo, 2020). Praca opiekuńcza i wychowawcza w obu Domach była, jak na owe czasy, oparta na nowatorskich metodach i zasadach. Dzieci mieszkały w dobrych warunkach, miały zapewnione bezpieczeństwo i atmosferę zbliżoną do rodzinnej. Po ukończeniu szkoły podstawowej miały szanse uczyć się w szkołach zawodowych i gimnazjach, co dawało szansę na dobre przygotowanie do samodzielnego życia. Oddziaływania wychowawcze ukierunkowane były na stymulowanie rozwoju osobowości i rozwijały samorządność wychowanków. W latach 1923-1928 z inicjatywy TPD powstały w Warszawie bursy dla chłopców, 7 ognisk wychowawczych dla dzieci w wieku szkolnym, 4 kluby dla młodzieży. Praca dziennych form opieki nastawiona była na pomoc dzieciom zagrożonym wykluczeniem społecznym z tytułu ubóstwa w ich rodzinach i trudnych warunków bytowych.

Aktualnie Mazowiecki Oddział Regionalny TPD za cel swojej działalności przyjmuje troskę o jakość warunków życia dzieci, ich wszechstronny rozwój, zdrowie i bezpieczeństwo, a także podmiotowość i godność zgodnie zapisami Konwencji o Prawach Dziecka (Konwencja, 1991). Misją Oddziału – podobnie jak całego Towarzystwa – jest: „Zapobieganie umieszczaniu dziecka poza rodziną, zapobieganie patologiom w rodzinie, ochrona i promowanie praw dziecka, udzielanie pomocy dzieciom przewlekle chorym i niepełnosprawnym oraz ich rodzinom, udzielanie rodzicom pomocy w wykonywaniu zadań opiekuńczo-

wychowawczych”(Towarzystwo, 2020). Formy wsparcia dziecka i rodziny oferowane w praktyce opiekuńczo-wychowawczej TPD prezentuje tabela poniżej.

Tabela 1. Formy wsparcia dziecka i rodziny zapewniane przez TPD w woj. mazowieckim wg danych za 2019 r. (Społeczni, 2020).

Lp.	Forma wsparcia	N
1.	Rzecznicy praw dziecka	11
2.	Placówki wsparcia dziennego (w tym w Warszawie)	56 32
3.	Warsztaty Terapii Zajęciowej	4
4.	Środowiskowy Dom Samopomocy	
5.	Ośrodek rehabilitacyjny	1
6.	Punkty przedszkolne	4
7.	Ośrodek Interwencji Kryzysowej	1
8.	Ośrodek Adopcyjny	1
9.	Poradnia Rodzinna	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań Mazowieckiego Oddziału Wojewódzkiego TPD.

Jedną z form promowania i ochrony praw dziecka jest rzecznictwo TPD realizowane w 11 punktach na terenie województwa. Dienne formy wsparcia – głównie w postaci środowiskowych ognisk wychowawczych – zapewniają pomoc dzieciom ze środowisk dysfunkcyjnych w wyrównywaniu braków dydaktyczno-wychowawczych i niwelowaniu deficytów rozwojowych, a także proponują ciekawe formy organizacji czasu wolnego służące rozwijaniu ich zainteresowań i uzdolnień. Z dziennych form wsparcia korzystało rocznie 3500 dzieci i młodzieży, a z różnorodnych form wypoczynku (nie wymienionych w tabeli) w postaci półkolonii, kolonii i obozów skorzystało w 2019 r. ponad 5000 dzieci. Pomoc Warsztatów Terapii Zajęciowej i Środowiskowego Domu Samopomocy nastawiona jest na aktywizację społeczną i zawodową dorosłych członków rodzin z niepełnosprawnością. Ośrodek rehabilitacyjny zapewnia pomoc w usprawnieniu psychofizycznym dzieci z niepełnosprawnością, zaś Ośrodek Interwencji Kryzysowej zapewnia pomoc psychologiczną, pedagogiczną, prawną i socjalną rodzinom w sytuacjach kryzysowych.

Ośrodek Adopcyjny w Warszawie jest jednym z sześciu takich ośrodków prowadzonych przez TPD w kraju, a działa od 1960 r. TPD powołało także do życia pierwszy w Polsce Ośrodek Preadopcyjny, w którym dzieci oczekujące na adopcję przechodzą badania lekarskie i psychologiczne oraz mają zapewnione dobre warunki bytowe i rozwojowe. Dzięki zaangażowaniu lekarzy i prawników w 1964 r. udało się wprowadzić do procedury adopcyjnej tzw. zgodę blankietową tj. zgodę rodziców biologicznych na adopcję ich dziecka przez inną nieznaną rodzinę, co gwarantowało rodzicom dyskrecję, a dziecku nową kochającą rodzinę. Bilans działalności Ośrodka Adopcyjnego obejmuje: przekazanie do adopcji ponad 3500 dzieci, ponad 1000 dzieci do rodzin zastępczych, utworzenie 21 Rodzinnych Domów Dziecka, które objęły opieką 127 dzieci oraz zorganizowanie Poradni ds. Rodzicielstwa Zastępczego, wprowadzenie rodzin zastępczych terapeutycznych oraz uruchomienie pierwszego w Polsce Telefonu Zaufania. Ośrodek ponadto rozwinął metody pracy z kobietami, które nie mogą wychowywać swojego dziecka. Wychodząc naprzeciw potrzebom rodziców zastępczych w ramach projektu zorganizowano poradnię dla rodzin adopcyjnych i zastępczych, która zapewniała: konsultacje indywidualne, porady psychologiczno-pedagogiczne, psychoterapię małżeńską i rodzinną, konsultacje psychiatryczne dla dzieci, webinaria internetowe dla rodziców i opiekunów. Powołano również grupy wsparcia: dla rodzin adopcyjnych wychowujących dzieci do lat 6, dla rodzin wychowujących dzieci w wieku od 7 do 15 lat, dla dzieci przysposobionych – nastolatków w kryzysie tożsamości, dla opiekunów zastępczych i dla dorosłych osób adoptowanych (Kmiotek H., & Malicka E. & Stupak M., 2010). Poradnia Rodzinna TPD zatrudnia psychologów, pedagoga, psychiatrę i prawnika (advokata) i zapewnia różnorodne formy wsparcia dziecka i jego rodziny w stanie kryzysu.

W ramach profilaktyki wykluczenia społecznego dzieci ze środowisk dysfunkcyjnych Towarzystwo od szeregu lat prowadzi w swoich placówkach projekty przeznaczone dla dzieci i młodzieży:

- „Od uprawy do potrawy” – pięć edycji programu Tesco i TPD nauki zdrowych nawyków żywieniowych;
- „Żółty talerz” – kolejny program zdrowego żywienia;
- „Droga do domu” – program obejmujący działania na rzecz powrotu wychowanków domów dziecka do rodziny biologicznej;
- „100 dębów na 100-lecie TPD – akcja sadzenia drzew (program ekologii w wychowaniu);
- „Cyfrolatki” – program obrony młodzieży przed „hejtem” w internecie w formie warsztatów rozwijających umiejętności w zakresie reagowania, zgłaszania problemu i poszukiwania profesjonalnej pomocy (Malanowska I., 2019).

WNIOSKI

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci to organizacja użytku publicznego, która od początku swego istnienia potrafi dostosowywać proponowane formy opieki nad dzieckiem do rzeczywistych potrzeb społecznych. Wykorzystuje swoje wieloletnie doświadczenia, aby dzieciom i ich dysfunkcyjnym rodzinom zapewnić skuteczną pomoc. Przykład stanowią środowiskowe ogniska wychowawcze, które w latach 90. XX wieku były przez państwo likwidowane, a w TPD przetrwały zapewniając dzieciom dzienną formę wsparcia bez konieczności odbierania ich rodzicom. Stopniowo w skali kraju powrócono do tej formy wspierania rodzin. Ogniska bowiem tworzą korzystne warunki rozwoju dla dzieci z rodzin w sytuacjach kryzysowych, mających trudności w

realizacji obowiązku szkolnego, a także dzieci sprawiających trudności wychowawcze. Bogata oferta zajęć w tych placówkach zapewnia im wyrównywanie braków dydaktyczno-wychowawczych oraz tworzy warunki prawidłowego rozwoju poznawczego i emocjonalno-społecznego przy jednoczesnym wspieraniu ich rodzin. Dzięki działaniom podejmowanym w ramach ogólnopolskich projektów dzieci przystosowywane są do zmian społecznych, jakie dokonują się w całym kraju. TPD dzięki Ośrodkom Adopcyjnym zapewnia sierotom – dzieciom o uregulowanej sytuacji prawnej – właściwe warunki rozwoju w rodzinach adopcyjnych, a nastolatkom i osobom dorosłym wychowywanym w rodzinach adopcyjnych przeżywającym kryzys tożsamości, zapewnia wsparcie i pomoc psychologiczną.

Przedmiot szczególnej troski w działalności TPD stanowią ponadto dzieci z niepełnosprawnością oraz ich rodziny, które są mobilizowane do działalności samopomocowej na rzecz swoich dzieci. Osobom z niepełnosprawnością kończącym edukację szkolną proponowane są zajęcia i różnorodne formy terapii w Warsztatach Terapii Zajęciowej. Ruchy społeczne rodziców dzieci z niepełnosprawnością intelektualną zapoczątkowane przez TPD dały ich rodzinom nadzieję i wiarę w to, że wspólnymi siłami mogą rozwiązywać problemy swoich dzieci. Dostrzegając skalę problemów dzieci i ich rodzin Towarzystwo stworzyło szanse dla rozwijania oddolnej, twórczej inicjatywy społecznej, a także warunki dla wprowadzania w życie idei społeczeństwa obywatelskiego.

REFERENCES

- Kawula, S. (2005). Roads that distance human biographies: marginalization, exclusion and normalization. An example of unemployment and poverty in a small town, in: *Marginalization in the issues of social pedagogy and social work practice*, ed. K. Marzec-Holka, Bydgoszcz.
- Kmiotek, H., & Malicka, E., & Stupak, M. (2010). 50 years of the Adoption and Care Center of the Society of Friends of Children in Warsaw; adopcjatpd.pl/dzialalnosc/.
- The Convention on the Rights of the Child, adopted by the United Nations General Assembly on November 20, 1989; *Journal Of Laws* 1991, No. 120, item 526.
- Malanowska, I. (2019). We are still looking for new friends - an interview with the president of ZG TPD, Wiesław Kołak, "A child's friend", no 7-12.
- Mission, goals, identity. Society of Friends of Children. County Branch in Konin; <http://tpd.konin.pl/index.php/o-nas-zarzad/>.
- Monitor Polski of July 15, 1949, No A-47, item 632, 633.
- Nowak, A. (2012). The concept, essence, causes, mechanisms of marginalization and social exclusion, "Chowanna" vol. 1 (38), Katowice.
- Regulation of the Council of Ministers of June 21, 1949; *Journal U. R.P. of 1949*, No. 40, item 286.
- Social ombudsmen of children's rights of the Children's Friends Society; <https://zg.tpd.org.pl/pl/dzialalnosc-tpd/rzecznicyprawdziecka.html>.
- Szklarska, J. (2019). Directions of TPD activities in 2019-2023. After the National Congress of Delegates of the Society of Friends of Children, "Children's Friend", No. 7-12.
- Society of Friends of Children. About us; <https://maz.tpd.org.pl/index.php>.
- Trempała, E. (2005). Threats to human development by marginalization and exclusion in local communities and social pedagogy, in: *Marginalization in the issues of social pedagogy and social work practice*, ed. K. Marzec-Holka, Bydgoszcz.

Received 13.05.2021 p.
Accepted 28.05.2021 p.